

Edukacyjne programy profilaktyki wykorzystania seksualnego dzieci

MARTA SKIERKOWSKA

Fundacja Dzieci Niczyje

W artykule scharakteryzowano edukacyjną strategię profilaktyki wykorzystywania seksualnego dzieci, kładąc nacisk na zaangażowanie rodziców i ich wpływ na zapobieganie przemocy seksualnej wobec dzieci. Opisano także akcje profilaktyczne, które wpisują się w modelowy sposób realizacji edukacyjnych programów zapobiegania wykorzystywaniu seksualnemu, w których aktywnie uczestniczą rodzice.

SŁOWA KLUCZOWE:

WYKORZYSTYWANIE SEKSUALNE, PROFILAKTYKA WYKORZYSTYWANIA SEKSUALNEGO, PROFILAKTYKA EDUKACYJNA, ZAANGAŻOWANIE RODZICÓW

Wprowadzenie

Wykorzystywanie seksualne dziecka rozumiane jako włączanie dziecka w aktywność seksualną z dorosłym jest powszechnie oceniane negatywnie, co znajduje swój wyraz zarówno w treści norm obyczajowych, jak i prawnych niemal wszystkich kultur i krajów świata. Przejawy seksualności u dzieci są wprawdzie prawidłowością rozwojową, ale w żadnej mierze nie usprawiedliwiają relacji seksualnej osoby dorosłej z dzieckiem. Nigdy bowiem nie jest to relacja symetryczna w wymiarze rozumienia istoty takich zachowań i świadomego decydowania o nich – dorosły zawsze ma przewagę nad dzieckiem.

W wymiarze aksjologicznym kontakty seksualne dorosłych z dziećmi są oceniane negatywnie niezależnie od tego, czy wiążą się z nimi szkodliwe następstwa dla funkcjonowania i rozwoju dziecka. Zdarza się bowiem, że wykorzystywanie

seksualne dziecka nie powoduje żadnych negatywnych konsekwencji. U większości osób doświadczenie w dzieciństwie wykorzystywania seksualnego wiąże się jednak z dysfunkcjami psychicznymi występującymi bezpośrednio, lub w odległej przyszłości, po tym zdarzeniu, (Beisert, Izdebska, 2012).

Zjawisko wykorzystywanie seksualnego dzieci trudno zdiagnozować i opisać ze względu na brak wystarczających danych. Ujawnieniem kontaktów seksualnych dorosłych z dziećmi nie są zainteresowani zarówno sprawcy, jak i ofiary, choć oczywiście powody utrzymywania tego w tajemnicy są różne. W Polsce głównym źródłem oficjalnych danych na temat skali zjawiska wykorzystywania seksualnego dzieci są statystyki policyjne i sądowe dotyczące liczby pokrzywdzonych z art. 200 kk (obcowanie płciowe z osobą poniżej 15 r.ż.). W ostatniej dekadzie liczba pokrzywdzonych tym przestępstwem dzieci rosła i w 2012 r. wynosiła 5335. Przypadki ujawnionego wykorzystywania seksualnego dzieci, w których podjęto interwencję prawną stanowią jednak jedynie margines zjawiska. Świadczą o tym wyniki retrospektywnych badań, w których 3,1% polskich nastolatków zadeklarowało kontakty seksualne przed ukończeniem 15 r.ż. z osobą dorosłą (Włodarczyk, Sajkowska, 2013).

Ochrona dzieci przed wykorzystywaniem seksualnym jest wprawdzie przedmiotem społecznej refleksji i praktycznych działań od lat 80. ubiegłego wieku, jednak nawet w Stanach Zjednoczonych, gdzie najwcześniej zaczęto podejmować różne inicjatywy w tym obszarze, przeciwdziałanie problemowi wykorzystywania seksualnego dzieci nie jest kompleksowe i zintegrowane (Smallbone, Marshall, Wortley, 2008). W Polsce trudno wskazać jakiegokolwiek systemowe działania prewencyjne w tym zakresie.

Gros podejmowanych działań i strategii koncentruje się na sprawcach, którzy już zaczęli wykorzystywać seksualnie dzieci oraz na dzieciach, które już doświadczyły wykorzystywania. W Polsce w ostatnich latach są wprowadzane zmiany legislacyjne, których celem jest surowsze karanie sprawców oraz zapobieganie recydywie przestępstw seksualnych dzięki szerszemu zakresowi ich kontroli i leczenia (Podlewska, Trocha, 2012). Podejmowane są też działania na rzecz rozszerzania oferty pomocy dzieciom wykorzystywanym seksualnie przez kształcenie specjalistów oraz tworzenie placówek świadczących taką pomoc. Nieliczne programy profilaktyczne i kampanie edukacyjne koncentrują się głównie na zachęcaniu ofiar wykorzystywania seksualnego i osób, które podejrzewają, że dziecko jest wykorzystywane do ujawniania i zgłaszania takich przypadków. Natomiast bardzo mało uwagi poświęca się działaniom prewencyjnym adresowanym zarówno do potencjalnych ofiar, jak i do potencjalnych sprawców, zanim dojdzie do wykorzystania dziecka po raz pierwszy. Z oczywistych względów działania

takie powinny być głównym wymiarem zintegrowanej strategii przeciwdziałania wykorzystywaniu seksualnemu dzieci. Takie podejście nie oznacza jednocześnie osłabienia działań rehabilitacyjnych. Jednak ze względu zarówno na prawo dziecka do bezpieczeństwa i ochrony przed traumatycznymi doświadczeniami, jak i nieporównywalnie niższe koszty społeczne i ekonomiczne, działania profilaktyczne zwiększające prawdopodobieństwo, że do wykorzystania dziecka nie dojdzie powinny być priorytetem. Działania takie to głównie programy edukacyjne adresowane bezpośrednio lub pośrednio do dzieci, przekazujące im wiedzę na temat zagrożeń i sposobów ich unikania. W niniejszym artykule skoncentrowano się na tym obszarze działań profilaktycznych prezentując uwarunkowania ich skuteczności i dobre praktyki w tym zakresie.

Edukacja dzieci

Edukacyjne programy profilaktyki wykorzystywania seksualnego kierowane do dzieci koncentrują się na przekazywaniu najmłodszym treści dotyczących seksualności i stosunku do ciała, alarmujących sytuacji oraz szukania pomocy w razie zagrożenia. Ich celem jest taka zmiana zachowań dzieci, by odpowiednio reagowały w określonych sytuacjach, zwiększając swoje szanse na ochronę przed wykorzystywaniem seksualnym (Daro, Cohn Donnelly, 2004).

Takie programy mogą obejmować już dzieci 3,5-letnie (Izdebska, Ruchel, 2011). Realizowane są w przedszkolach, szkołach podstawowych i ponadpodstawowych, a także przez samych rodziców w środowisku domowym. Zwykle zajęcia profilaktyczne odbywają się w grupach, a w ramach szerszej pojętych programów kształceni są także nauczyciele oraz opiekunowie. Zazwyczaj taka edukacja prowadzona jest według programów i scenariuszy przygotowanych przez nauczycieli lub organizacje pozarządowe (np. Fundację Dzieci Niczyje, Terenowy Komitet Ochrony Praw Dziecka w Poznaniu).

W Polsce nie istnieje systemowa forma edukacji seksualnej, która obejmowałaby wszystkie dzieci i dostarczałaby informacji na temat seksualności i zagrożeń związanych z wykorzystywaniem. Pewną rolę zajęć na temat seksualności człowieka odgrywa przedmiot wychowanie do życia w rodzinie, którym – zgodnie z rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 sierpnia 1999 r. – są objęci uczniowie V i VI klasy szkoły podstawowej oraz szkół ponadpodstawowych w wymiarze 14 godzin rocznie. W programie zajęć zagadnieniu seksualności poświęcono jednak mało miejsca, a tematyka naruszeń związanych z seksem pojawia

się w treściach przeznaczonych dopiero dla IV etapu edukacyjnego. Także jakoś elementów edukacyjnych dotyczących seksualności w realizacji nauczania tego przedmiotu jest krytykowana przez organizacje zajmujące się edukacją seksualną (Ponton, 2009).

Tymczasem edukacja w zakresie profilaktyki wykorzystywania seksualnego niesie za sobą wymierne korzyści. Oczywiście żaden program edukacyjny nie zagwarantuje dziecku bezpieczeństwa, ale badacze tematu zwracają uwagę, że na ogół u dzieci biorących udział w tego typu zajęciach obserwuje się istotny statystycznie, choć nie zawsze duży, przyrost wiedzy na temat wykorzystywania seksualnego oraz reagowania na alarmujące sytuacje (Daro, Cohn Donnelly, 2004). Finkelhor (2009) przytacza wyniki badań, według których zachowanie się w taki sposób, aby ochronić swoje bezpieczeństwo było od sześciu do siedmiu razy częstsze w grupie dzieci korzystających z jednego z programów edukacyjnych niż w grupie pozostałych dzieci. Ponadto, realizacja różnego rodzaju warsztatów na temat seksualności i problemu wykorzystywania seksualnego, stwarza środowisko, w którym dziecko czuje się bardziej komfortowo, dzięki czemu łatwiej mu ujawnić ewentualne doświadczenie lub zagrożenie wykorzystywaniem seksualnym. Melton (Daro, Cohn Donnelly, 2004) wskazuje także, że udział w programach prewencyjnych sprzyja wcześniejszemu ujawnieniu doświadczenia wykorzystywania.

Według badaczy (Daro, Cohn Donnelly, 2004) odpowiednia konstrukcja programu profilaktycznego może zwiększać jego skuteczność. Rekomendowane przez specjalistów treści programu profilaktycznego powinny opierać się na wyważonym modelu teoretycznym, skoncentrowanym na kwestiach rozwojowych. Istotne, aby w czasie zajęć dzieci mogły przećwiczyć bezpieczne zachowania, a przekazywane im pojęcia i wiadomości ogólne były przydatne w codziennym funkcjonowaniu, a nie tylko w sytuacjach zagrożenia. Efektywny program profilaktyczny powinien być naturalnie wkomponowany w programy nauczania dzieci oraz kształcenia nauczycieli.

Według Collin-Véziny, Daigneault i Hébert (2013) na skuteczność programu wpływają także czas jego trwania (rekomendowane jest poświęcenie tematowi co najmniej czterech zajęć/sesji), powtarzanie najistotniejszych wiadomości, zapewnienie aktywnego udziału dzieci, możliwość trenowania przez nie nowych umiejętności oraz posługiwanie się raczej konkretami (czego dokładnie nie wolno robić) niż pojęciami abstrakcyjnymi (takimi jak prawa, uczucia).

Koszt wprowadzenia programów profilaktycznych do edukacji systemowej jest stosunkowo niski, a łatwość w realizacji pozwala na objęcie dużej liczby dzieci na raz – co pozwala uniknąć stygmatyzacji określonej grupy (Collin-Vézina, 2013).

Dodatkowo programy edukacyjne przez szerokie uświadamianie społeczeństwa tworzą podwaliny pod systemową zmianę w postrzeganiu i radzeniu sobie z problemem wykorzystywania seksualnego dzieci (Tabachnick, 2013).

Zaangażowanie rodziców

Małe dzieci najchętniej uczą się od swoich rodziców. To, co rodzic powie w domu, ma dla nich zazwyczaj większą moc i znaczenie, niż wiadomości przekazywane przez innych dorosłych. Dlatego niezwykle istotne jest zaangażowanie rodziców w działania profilaktyczne. Finkelhor (Izdebska, Ruchel, 2011) zaleca obejmowanie rodziców programami profilaktycznymi wykorzystywania seksualnego z trzech powodów:

- jeżeli rodzice nauczą się edukować własne dzieci, przekazywane przez nich informacje mogą być skuteczniejsze niż doświadczenia z zajęć szkolnych;
- dzięki przygotowaniu do rozpoznawania objawów wykorzystywania, w przypadku ich wystąpienia rodzicom będzie łatwiej je dostrzec;
- rodzice mogą nauczyć się reagować w bardziej pomocny i konstruktywny sposób po ujawnieniu przez dziecko doświadczenia wykorzystywania seksualnego.

Izdebska i Ruchel (2011) wskazują także na konieczność spełnienia szeregu warunków dotyczących zaangażowania rodziców w realizację programu profilaktycznego, które podnoszą jego skuteczność:

- 1) szczególny nacisk powinien być położony na spójność treści przekazywanych dzieciom w domu oraz w przedszkolu lub szkole – dzięki temu informacje ulegną wzmocnieniu. Służy temu przekazywanie rodzicom odpowiedniej wiedzy, słownictwa (szczególnie w zakresie seksualności) oraz przekonania o nienaruszalności ciała dziecka czy niezmuszaniu go do kontaktu, gdy nie ma na to ochoty.
- 2) pozytywne, oparte na zaufaniu i poczuciu bezpieczeństwa relacje między rodzicami a dziećmi są gwarantem bezpieczeństwa. Dziecko, które jest wychowane w atmosferze szacunku, zrozumienia i asertywności, uczy się, że szanowanie samego siebie i innych jest naturalne.

Umiejętność stawiania i nieprzekraczania granic zwiększa prawdopodobieństwo odmowy udziału w niechcianych aktywnościach.

Bardzo istotne jest zwrócenie w tym miejscu uwagi na problem kar fizycznych. Dzieciom, wobec których stosowana jest tego rodzaju przemoc, brakuje poczucia, że mają prawo same decydować o swoim ciele. Wraz z klapsami i razami, dostają komunikat, że to silniejszy ma zawsze rację, i to ten silniejszy ma prawo dysponować ich ciałem. Takie przekazy w zdecydowany sposób wpływają na zdolność dziecka do wyrażania sprzeciwu w sytuacjach, w których ktoś narusza ich nietykalność. Dlatego tematyka zajęć dla rodziców powinna być rozszerzona o zagadnienia związane z wychowaniem bez przemocy i tworzeniem bezpiecznej więzi z dzieckiem. Niezbędne jest uświadomienie rodzicom, że tym, co najlepiej chroni dziecko, jest typ relacji jaką z nim utworzą.

Autorki zwracają także uwagę za Lwem-Starowiczem, że bardziej narażone na wykorzystywanie seksualne mogą być dzieci z rodzin, w których opiekunowie niedostatecznie interesują się dzieckiem i nie okazują mu uczuć, a najbliżsi przekazują dziecku nierealistyczny obraz świata z pomijaniem tematyki przemocy i omyślności dorosłych oraz z takich, w których tematy związane z seksualnością stanowią tabu.

- 3) Rodzice powinni mieć świadomość, że zawsze są odpowiedzialni za bezpieczeństwo dziecka, niezależnie od tego, jak dobrze wydaje się ono przygotowane do stawienia czoła alarmującej sytuacji. Dziecko zawsze może być bezbronne wobec przebiegłości dorosłych i złożoności zagrożeń. Zadaniem opiekunów jest czuwać nad tym jak, kiedy i z kim dziecko spędza czas.

Rodzicom uczestniczącym w programie profilaktycznym należy uświadomić ich rolę i odpowiedzialność w zapobieganiu zagrażającym sytuacjom.

Wspólny udział dzieci i rodziców w programie profilaktycznym niesie za sobą wiele dodatkowych korzyści. Izdebska i Ruchel (2011) podkreślają, że taka wspólna aktywność może przyczynić się do rozwoju pozytywnej i bezpiecznej więzi między dziećmi a rodzicami, a ponadto zwiększa zdolność członków systemu rodzinnego do komunikowania się na temat seksualności. Dodatkowo, w sytuacji, kiedy dojdzie do wykorzystania seksualnego, rodziny objęte programami profilaktycznymi, zdecydowanie skuteczniej radzą sobie z tym trudnym doświadczeniem i wspierają poszkodowane dziecko. Autorki wskazują,

że szczególnie istotny jest ten ostatni czynnik – ponieważ jednym z najważniejszych elementów wpływających na konsekwencje doświadczenia przez dziecko wykorzystania seksualnego, jest właśnie reakcja i postawa bliskich mu osób na zaistniałą sytuację i jej ujawnienie oraz zaspokojenie swoistych potrzeb dziecka-ofiary.

Przykład profilaktycznego programu edukacyjnego dotyczącego wykorzystywania seksualnego odbywającego się z pełnym zaangażowaniem rodziców

Według badaczy (Finkelhor, 2009) małe dzieci zdają się uczyć z programów edukacyjnych więcej niż ich starsi koledzy. Zgodnie z prawidłowościami psychologii rozwojowej, w dzieciństwie – szczególnie wczesnym – najmłodszy najlepiej przyswajają komunikaty przekazywane im przez opiekunów. Warto wykorzystać ten potencjał, by skuteczniej przeciwdziałać problemowi krzywdzenia, i już od najmłodszych lat wyposażać dzieci w ważną wiedzę i umiejętności.

Profilaktyczne programy edukacyjne kierowane do małych dzieci zazwyczaj obejmują treści związane z rozpoznawaniem niebezpiecznych sytuacji i reagowaniem na nie, identyfikowaniem złego dotyku, zagrażających zachowań innych osób oraz rozróżnianiem dobrych i złych sekretów.

W 2013 r. brytyjska organizacja *National Society for Prevention of Cruelty to Children* (NSPCC) zajmująca się przeciwdziałaniem krzywdzeniu dzieci, zrealizowała kampanię profilaktyczną w zakresie wykorzystywania seksualnego skierowaną do małych dzieci (w wieku 5–11 lat) „The Underwear Rule” (ang. majtkowa zasada). W akcji wykorzystano to, że dla małych dzieci największą moc mają słowa i zachowania ich rodziców. Organizatorzy zaplanowali dotarcie do najmłodszych przez przyjazną edukację rodziców w zakresie rozmawiania z dzieckiem na temat seksualności i bezpieczeństwa, oraz aktywnego słuchania.

W przekazach kampanii wykorzystano modelową zawartość programu profilaktycznego wykorzystywania seksualnego dzieci i stworzono jego miniaturę. Dodatkowo, duży nacisk położono na umiejętności i techniki rozmowy z dzieckiem na temat seksualności oraz nadużyć i napaści w tym obszarze. Dzięki szerokiemu zasięgowi, łatwej dostępności, przystępnej formule (językowo i wizualnie), akcja „The Underwear Rule” stała się innowacyjnym programem edukacyjnym – dodatkowo o niskim koszcie dotarcia do odbiorcy.

Kampania „The Underwear Rule” jest anonsowana przez organizatorów jako najprostsza metoda, która pomoże rodzicom ochronić dziecko przed krzywdzeniem bez straszenia, używania trudnego słownictwa czy rozprawiania o seksie.

Organizatorzy kampanii we wszystkich przekazach używają akronimu PANTS (ang. majtki), którego poszczególne litery odpowiadają zasadom bezpiecznego zachowania dzieci obejmującego pięć prostych elementów: nietykalności miejsc intymnych, prawa do decydowania o własnej cielesności, mówienia „nie”, ujawniania niepokojących sekretów oraz szukania pomocy. Ta formuła pozwala na łatwe przyswojenie i zapamiętanie tych treści oraz możliwość częstego powtarzania – zarówno przez rodziców, jak i same dzieci. Treść poszczególnych części przekazu PANTS to pięć osobnych zasad pokrywających następujące obszary:

- **P** – *Privates are private* (części intymne są prywatne) – części ciała okryte bielizną są prywatne. Nikt nie ma prawa ich oglądać, dotykać lub proponować dziecku, aby oglądało czy dotykało tych części ciała innych osób. W tym miejscu rodzic powinien także zwrócić uwagę dziecka, że w niektórych sytuacjach konieczne będzie pokazanie intymnych części ciała np. lekarzowi, pielęgniarce, rodzicom – ale zawsze te osoby powinny wytłumaczyć dlaczego to robią i zapytać dziecko o zgodę.
- **A** – *Always remember your body belongs to you* (zawsze pamiętaj, że twoje ciało należy wyłącznie do ciebie) – rodzice mają nauczyć dziecko, że jego ciało należy wyłącznie do niego. Nikt nie ma prawa zmuszać dziecka do aktywności, które powodują jego dyskomfort, a jeżeli ktoś próbuje tak zrobić – dziecko ma absolutne prawo odmówić. Dziecko powinno mieć także wyrobione przekonanie, że o każdej niepokojącej sytuacji może porozmawiać z rodzicami.
- **N** – *No means no* (*nie znaczy nie*) – opiekunowie dziecka powinni upewnić się, że wie ono, że zawsze może powiedzieć „nie” w sytuacji niepożądanego dotyku – nawet, gdyby miało to być skierowane do bliskich lub znanych dziecku osób. To pokazuje dziecku, że może ono kontrolować swoje ciało, a jego uczucia powinny być traktowane z szacunkiem. Jeżeli dziecko poczuje, że „nie” można powiedzieć nawet swoim najbliższym, łatwiej będzie mu się przeciwstawić, gdy osoba atakująca będzie nieznamym.
- **T** – *Talk about secrets that upset you* (mów o rzeczach, które cię martwią) – zadaniem rodziców jest wytłumaczenie dziecku różnicy między dobrym a złym sekretem. To ma pokazać, w jaki sposób może działać

ewentualny sprawca – prosząc, aby dziecko zachowało w tajemnicy przykre zdarzenie. Materiały kampanii zalecają proste rozróżnienie: dobre sekrety to np. przyjęcie niespodzianka albo prezent dla kogoś, a złe to takie, które sprawiają, że czujemy się smutni, zmartwieni czy przestraszeni. Dziecko musi wiedzieć, że o tajemnicach może mówić, a ich ujawnienie nie spowoduje dodatkowych kłopotów i nikogo nie skrzywdzi.

- **S** – *Speak up, someone can help* (mów na głos, ktoś ci pomoże) – rodzice powinni przekazać dziecku, że zawsze, kiedy czuje się smutne, zaleźnione czy przestraszone, powinno porozmawiać z zaufanym dorosłym. To nie zawsze musi być rodzic czy opiekun, ale też np. nauczyciel, rodzic kolegi, członek dalszej rodziny, znajomy rodziców, a nawet – konsultant w telefonie zaufania dla dzieci. Dziecko musi wiedzieć, że niezależnie czego dotyczy problem, mówienie o nim nie wpędzi go w dodatkowe kłopoty.

W przewodniku przygotowanym dla rodziców NSPCC – oprócz omówienia przekazu PANTS – prezentuje zestaw podpowiedzi, jak rozpocząć z dziećmi rozmowę na temat wykorzystywania. Broszura oswaja z tematem samych opiekunów i łagodzi ich lęk (np. sugeruje, że w całej rozmowie w ogóle nie musi paść termin „wykorzystywania seksualnego”), podsuwa odpowiednie słownictwo i uprzedza o różnych możliwych scenariuszach takiej konwersacji. Materiały kampanii zalecają podejmowanie takich rozmów jak najwcześniej – ponieważ problem wykorzystywania dotyczy dzieci w każdym wieku. Rodzice otrzymują także informację, że cały scenariusz rozmowy, jej sposób i czas są w jego rękach i podlegają wyłącznie jego decyzji. Opiera się to na założeniu, że rodzice najlepiej znają swoje dzieci i doskonale wiedzą, kiedy zacząć poruszać tego typu tematy i jak szczegółowo omawiać je ze swoimi dziećmi.

Przesłaniem organizatorów jest także, aby wokół rozmów na temat wykorzystywania seksualnego nie budować atmosfery czegoś niezwykłego i trudnego, a wręcz przeciwnie – wplatać je w konwersacje o bezpieczeństwie w ogóle. Sugerują także, aby nie koncentrować wszystkich zagadnień podczas jednej rozmowy – a raczej poświęcać im więcej krótszych pogawędek, tak aby temat często się pojawiał. To pozwoli na utrwalenie treści, ale też na lepsze dostosowanie jej do dynamicznego rozwoju dziecka.

Ważna jest uwaga NSPCC, aby nie forsować rozmów na temat wykorzystywania, kiedy dziecko stawia opór wobec tego tematu. Być może nie jest gotowe

i potrzebuje więcej czasu. Nacisk rodziców może sprawić wrażenie, że ta rozmowa to jakaś wielka sprawa – a w tym wypadku będzie to przeciwnie skuteczne. Nad wykładami rodzice mogą przekładać proste, codzienne rozmowy, a jako drogowskazem powinni posługiwać się rodzicielską intuicją: „im mniej dziwne będzie to dla twojego dziecka, tym łatwiejsze będzie to dla ciebie”.

Dodatkowo, organizatorzy przygotowali obrazkowe materiały dla samych dzieci (opierające się na PANTS) – które z powodzeniem mogą zostać wykorzystane podczas domowych rozmów na temat wykorzystywania.

Podstawową ideą przekazów przygotowanych w ramach kampanii „The Underwear Rule” jest łatwość i prostota. Głównym zaleceniem jest dobra komunikacja z dzieckiem, opierająca się na otwartości, bezpośredniości oraz przyjaznej atmosferze. Prosty jest także model akcji, który zakłada docieranie do dzieci za pośrednictwem rodziców – którzy uświadomieni w zakresie problemu wykorzystywania seksualnego i jego profilaktyki, oraz wyposażeni w odpowiednią wiedzę i narzędzia, będą chcieli zaangażować się w ochronę swojego dziecka. Materiały są dostępne w internecie oraz promowane przez brytyjskie media. W propagowanie przekazu PANTS zaangażowano także użytkowników Web 2.0 – uczestników forów internetowych, serwisów społecznościowych oraz blogerów.

Największą siłą akcji „The Underwear Rule” jest o to, że koncentruje w sobie najważniejsze przekazy związane z edukacją profilaktyczną dzieci w zakresie wykorzystywania seksualnego i dociera do nich najskuteczniejszą, najbardziej wiarygodną, zaangażowaną i najtańszą metodą – przez ich rodziców. Przy tym wszystkim nie straszy problemem, nie wyolbrzymia go, a jedynie daje praktyczne i krzepiące porady, które mają zastosowanie w codziennym życiu rodziców i dzieci. To tym ważniejsze, że wielu rodziców obawia się, że to właśnie programy profilaktyczne powodują przesadną lękliwość dziecka w kontakcie z dorosłymi.

Ideę akcji „The Underwear Rule” zaadaptowała także – dzięki uprzejmości i przy wsparciu NSPCC – Rada Europy. Opierając się na wytycznych brytyjskiej organizacji, RE przygotowała materiały na temat profilaktyki wykorzystywania seksualnego dzieci skierowane do rodziców w krajach członkowskich.

Podobnie jak w przypadku Wielkiej Brytanii, główną treść komunikatu stanowi „majtkowa zasada” sformułowana jako „dziecko nie powinno być dotykane przez innych w części ciała, które zwykle przykrywa bielizna. I samo nie powinno dotykać innych w tych miejscach”. Bazując na tym, rodzic ma tłumaczyć dziecku, że jego ciało należy tylko do niego, a tajemnice – podobnie jak dotyk – mogą być dobre i złe, krzywdzące. Także w tym przypadku zaleca się, aby rozmowy rodzica z dzieckiem – wspierane książeczką obrazkową *Kiko and the Hand* – w sumie objęły

pięć aspektów. Ich treść jest niemal tożsama z propozycją NSPCC, natomiast różnią je drobne szczegóły, które mogą być inspiracją lub dodatkową informacją dla rodziców.

Rada Europy rekomenduje, aby podczas rozmów rodzica z dzieckiem zostały poruszone tematy:

- 1) prywatności ciała – tu zadaniem rodzica jest wytłumaczenie dziecku, że jego ciało należy tylko do niego i nikt nie może dotykać go bez pozwolenia. Materiały RE proponują podejmowanie takich rozmów jak najwcześniej, z wyczuleniem na otwartą i bezpośrednią komunikację oraz odpowiednie słownictwo związane z seksualnością. Uwagę rodziców kierują również na to, że ta prywatność ciała i samodzielne decydowanie o dotyku, powinny być egzekwowane także w kontakcie z rodzicami. Uwrażliwiają ponadto, aby uprzedzić dziecko, że ktoś może tę prywatność kwestionować i przećwiczyć różne scenariusze zachowań w takiej sytuacji.
- 2) dobrego i złego dotyku – dzieci nie zawsze są w stanie rozpoznać krzywdzący dotyk i potrzebują prostych wytycznych w tym zakresie. Organizatorzy kampanii radzą rodzicom, aby powiedzieli dzieciom, że nie jest w porządku, gdy ktoś dotyka lub ogląda ich części intymne, albo zmusza je do ich oglądania lub dotykania u innych. „Majtkowa zasada” pozwala na przyswojenie najmłodszym jednej, bardzo prostej reguły – granicą, której przekroczenie jest alarmujące, jest granica bielizny. RE zaleca także, aby temu tematowi towarzyszyło zagadnienie szukania pomocy i zaufanych osób, gdy dojdzie do niepokojącej sytuacji.
- 3) dobrych i złych tajemnic – ten obszar ma zdemaskować jedną z najczęstszych strategii działania sprawców wykorzystywania seksualnego dzieci, opierającej się na obowiązaniu ich do zachowania tajemnicy i tworzenia atmosfery poufności. Materiały przygotowane w ramach kampanii zalecają proste rozróżnienie, które rodzice mogą przedstawić dzieciom: każdy sekret, który sprawia, że dziecko czuje się załęknięte, przestraszone, smutne lub niepewne – powinien zostać ujawniony zaufanemu dorosłemu.
- 4) ochrony i profilaktyki jako odpowiedzialności dorosłych – dzieci wykorzystane czują się winne, zawstydzone i przestraszone. Dorośli powinni unikać traktowania seksualności jako tematu tabu i mieć

- pewność, że ich dzieci wiedzą, do kogo się zwrócić w razie zagrożenia. Materiały kampanijne uwrażliwiają dorosłych, aby byli bardzo uważni na zachowania oraz otwarci na uczucia dziecka; pozwalali na decydowanie przez nie o podejmowanych kontaktach z innymi dziećmi i dorosłymi (powodów ewentualnej niechęci może być bardzo wiele).
- 5) udziału w zagrażającej sytuacji – dzieci powinny wiedzieć komu i jak mogą powiedzieć o przykrym doświadczeniu, mieć stworzoną sieć życzliwych dorosłych, na których mogą liczyć (dobrze, żeby były to osoby z różnych miejsc i środowisk, a nie tylko najbliższe otoczenie dziecka), znać reguły kontaktów z nieznanymi (np. nigdy nie wsiadać z obcym do samochodu, nie przyjmować zaproszeń); rodzice powinni wiedzieć o wszystkich kontaktach dziecka i przyglądać się także tym podejmowanym przez osoby, które dobrze znają (większość sprawców to osoby znane dziecku). Ważne jest także, aby dzieci wiedziały, do jakich profesjonalistów można się zwrócić o pomoc oraz znać numery telefonów zaufania, które mogą być wsparciem w trudnej sytuacji.

Na stronie akcji podejmowanej przez Radę Europy można znaleźć także informacje na temat tego, co zrobić w razie podejrzenia wykorzystania. Wszystkie materiały dostępne są na stronie akcji w wersji do bezpośredniego przeczytania i pobrania.

Kampania „The Underwear Rule”, zarówno w wersji brytyjskiej, jak i przeprowadzonej przez Radę Europy, wykorzystuje prosty sposób, by dotrzeć do dzieci. Jej nadrzędną zaletą jest nauczanie o poważnym problemie w naturalny i przyjazny sposób, wpalając go w codzienne rozmowy dzieci i rodziców. Takie podejście i sposób realizacji tematu może być nie tylko inspiracją dla wielu programów profilaktycznych skierowanych do dzieci, ale także może stworzyć możliwość łatwego, szerokiego i efektywnego dotarcia do rodziców i dzieci.

Podsumowanie

Działania profilaktyczne w zakresie wykorzystywania seksualnego dzieci powinny być kompleksowe i kierowane do społeczeństwa, potencjalnych sprawców i ofiar. Takie podejście daje największą szansę na uniknięcie zagrożenia.

Elementy edukacyjne profilaktyki wykorzystywania seksualnego da się wpisać także w codzienne życie i podstawowe relacje. Dostępne są metody,

które pozwalają łatwo nauczyć dzieci i rodziców bazowych zasad bezpieczeństwa i ochrony, rozpoznawania niepokojących sytuacji i zgłaszania, gdy dzieje się coś alarmującego.

Proste, spójne i częste rozmowy na temat profilaktyki w podstawowej relacji rodzic-dziecko dają szansę na naturalne, silne i praktycznie bezkosztowe dotarcie do najmłodszych. Dodatkowo, stwarzają także atmosferę, w której jest miejsce na mówienie o niepokojach i trudnych sprawach – co może przyspieszyć ewentualne ujawnienie wykorzystywania i udzielenie dziecku odpowiedniej pomocy.

Taki model, jak przedstawiony w niniejszym artykule, można byłoby nazwać „codzienną profilaktyką”, która zwiększa świadomość i bezpieczeństwo, a przy okazji dostęp do niej wydaje się być równy dla wszystkich – niezależnie od obecności ekspertów, nakładów finansowych, miejsca zamieszkania i edukacji rodziców.

Bibliografia

- Beisert, M., Izdebska, A. (2012). Wykorzystywanie seksualne dzieci. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 2 (39), 48–66.
- Collin-Vézina, D., Daigneault, I., Hébert, M. (2013). Lessons learned from child sexual abuse research: prevalence, outcomes, and preventive strategies. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health* 7:22.
- Daro, D., Cohn Donnelly, A. (2004). Zapobieganie krzywdzeniu dzieci: osiągnięcia i wyzwania. *Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*. 4 (9), 40–58.
- Finkelhor, D. (2009). Przeciwdziałanie wykorzystywaniu seksualnemu dzieci. *Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*. 4 (29), 7–36.
- Izdebska, A., Ruchel, A. (2011). Profilaktyka wykorzystywania seksualnego dziecka – systemowa oddziaływanie w zakresie edukacji seksualnej. *Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*. 1 (34), 54–67.
- Podlewska, J., Trocha, O. (2012). Ochrona prawna małoletnich – kierunki przemian prawa i postępowania karnego, zagadnienia wybrane. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 2 (39), 133–148.
- Ponton (2009). Jak naprawdę wygląda edukacja seksualna w polskich szkołach? Pobrano z: www.ponton.org.pl.
- Smallbone, S., Marshal W. L., Wortley, R. (2008). *Preventing Child Sexual Abuse. Evidence, policy and practice*. Willan Publishing.
- Tabachnick, J. (2013). Why Prevention? Why Now? *International Journal of Behavioral Consultation and Therapy*. 3–4, 55–61.

Włodarczyk, J., Sajkowska, M. (2013). Wykorzystywanie seksualne dzieci. Wyniki Ogólnopolskiej diagnozy problem przemocy wobec dzieci. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 12 (3), 63–100.

www.nspcc.co.uk

www.coe.int

Educational prevention programs on child sexual abuse

This article presents the characteristics of educational strategy on child sexual abuse prevention. The impact is put on the parent's involvement and their influence on the prevention and its efficiency. The article includes also descriptions of prevention actions, which can be a model way of realising the educational programs of child sexual abuse prevention.

KEYWORDS:

SEXUAL ABUSE, PREVENTION OF CHILD SEXUAL ABUSE, EDUCATIONAL PREVENTION, PARENTS INVOLVEMENT

Cytowanie:

Skierkowska, M. (2014). Edukacyjne programy profilaktyki wykorzystania seksualnego dzieci. *Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 13(1).

Artykuł jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa–Użycie niekomercyjne–Bez utworów zależnych 3.0 Polska.